

Historieformidling og erindringspolitik

- i mindefesternes æra

af Bernard Eric Jensen

"The aim of judgment in historical or literary-critical discourse (...) is to change history to memory: to make a case for what should be remembered, and how it should be remembered"
(Hartmann 1989, s. 80).

Historieformidling har varierende former og finder sted i mange forskellige sammenhænge. En betydelig del af denne formidling er nu om stunder knyttet til afholdelsen af jubilæer og andre mindedage. Blader man igennem aviser, ugeblade og tidsskrifter, lytter til radio eller ser fjernsyn, vil man bemærke, at når en bestemt begivenhed, person eller institution pludselig tiltrækker sig en stærkt øget opmærksomhed, skyldes det ofte, at det nu er 10, 25, 40, 50, 100, 150, 200 osv. år siden, at begivenheden fandt sted, personen blev født eller institutionen grundlagt.

At afholde jubilæer og markere mindedage er selvfølgelig ikke noget nyt fænomen, men gennem de seneste årtier synes der at være blevet flere og flere af dem. Nogle taler ligefrem om, at vi lever i en 'mindefesternes æra', og i en tysk sammenhæng er man begyndt at hæfte en særlig etiket på den historieformidling, der frembringes i forbindelse med et jubilæum eller en mindedag: den kaldes 'Gedenk-Geschichte' (Bergmann 1996).

Jubilæer bliver markeret på forskellig vis. De markeres gennem udgivelser: i 1979 blev udgivelsen af et flerbindsværk påbegyndt i anledning af Københavns Universitets 400-års jubilæum, og i 1990 blev 100-året for etableringen af 1. maj traditionen markeret med udgivelsen af et dokumentarium. Det kan også ske gennem afholdelse af symposier: 200-året for Grundtvigs fødsel i 1983 foranledigede afholdelsen af mindst fem større konferencer. Jubilæer markeres endvidere gennem særlige arrangementer på museerne: da 400-året for Christian IVs tronbestigelse skulle mindes i 1988, skete det bl.a. gennem afholdelsen af ti museumsudstillinger. Ved nogle

jubilæer udgør mindehøjtidligheder omdrejnings- og højdepunktet, det var tilfældet, da 50-året for Danmarks besættelse og befrielse blev højtidligholdt i henholdsvis 1990 og 1995. Ved andre står parader og festspil i centrum, det var tilfældet i 1988, da 200-året for stavnsbåndets ophævelse skulle fejres.

Jubilæer og mindedage som forskningsfelt

Jubilæer og mindedage påkalder sig ikke kun opmærksomhed, fordi der - efter alt at dømme - afholdes stadig flere af dem. De har også i løbet af det sidste par årtier tiltrukket sig en øget opmærksomhed som humanistisk forskningsfelt, og det er denne forskning, der skal præsenteres i det følgende. Det gøres med det formål at indkredse, hvordan der i dag ses på forholdet mellem historieformidling og erindringspolitik.

Forskning i jubilæer er ikke nogen nydannelse inden for den akademiske verden, men indtil 70ernes slutning fandt den som regel sted inden for en udpræget lærd-antikvarisk ramme. Det nye er, at der er dukket en tværfaglig forskning op, der er begyndt at se nærmere på jubilæernes baggrund og dynamik, iscenesættelse og virkemidler, former og funktioner, og samtidig er de søgt indplaceret i en bredere kultur-, politik- og socialhistorisk sammenhæng.

En del af forskningen har alene interesseret sig for, hvordan bestemte jubilæer er blevet afholdt, og hvilke virkninger de har haft. Jubilæer er dog ret besat kun et blandt mange elementer i en erindringskultur, og de er derfor også blevet taget op til behandling i sammenhæng med samfundets andre mindefester og mindesmærker, ritualer og traditioner. Forskellige sigtpepunkter gør sig gældende i den foreliggende forskning. Nogle forskere har alene arbejdet med en deskriptiv-forklarende målsætning for øje, mens andre går videre og søger også at reflektere over jubilæums- og erindringskulturen i en bredere politisk-kulturel sammenhæng.

Fra en engelsksproget sammenhæng kan nævnes Linda Colleys *The Apotheosis of George III: Loyalty, Royalty and the British Nation 1760-1820* (1984) og Malcolm Chases *From Millenium to Anniversary:*

the Concept of Jubilee in late 18th and 19th Century England (1990), der behandler brugen af jubilæer i henholdsvis en royal-statslig og en folkelig-radikal sammenhæng. 200-året for grundlæggelsen af den australske stat foranledigede udgivelsen af *Making the Bicentenary* (1988), der også har undersøgelser af, hvordan de tidligere jubilæer blev organiseret og brugt. En nøgletekst i nærværende sammenhæng er William M. Johnstons bog om *Celebrations* (1991), der er en sammenlignende analyse af, hvad han kalder "The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today".

Hvad angår det bredere erindringshistoriske forskningsfelt, må det nævnes, at David Cannadine og Eric Hobsbawm tog jubilæer op til behandling inden for rammerne af *The Invention of Tradition* (1983). Et andet vigtigt samleværk er *Commemorations* (1994), hvori John Gillis og andre har fremlagt flere perspektivrige analyser af, hvad der benævnes "The Politics of National Identity". James E. Young har i *The Texture of Memory* (1993) givet en fremstilling af Holocaust-mindesmærkernes kulturhistorie, og Raphael Samuel er i *Theatres of Memory* (1994) begyndt at kortlægge, hvorledes historie bliver brugt i en folkelig og fagvidenskabelig sammenhæng. Her må endvidere nævnes Patrick H. Huttons bog *History as an Art of Memory* (1993), der er en fremstilling både af erindringsbegrebets teorihistorie og af historiefagets skiftende forhold til dette begreb.

Fransk forskning i jubilæer og mindefester går tilbage til 1970erne og har sine rødder i den mentalitetshistoriske forskningstradition. Nøgleteksten er trebindsværket *Les lieux de mémoire*: det første har undertitlen *La République* (1984), det andet *La Nation* (1986) og det tredje *Les France* (1992). Pierre Nora har været drivkraften bag dette projekt, der i alt har haft 45 medarbejdere, og han har i indledningen til første bind *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux* gjort rede for dets teoretiske præmisser og ledetråde. Værket blev udsendt i årene omkring 200-året for den franske revolution og har nærmest karakter af et anti-jubilæumsskrift: det ville nemlig vise, at revolutionen ikke længere strukturerer fransk erindringskultur. *Les lieux de mémoire* har opnået en enorm popularitet i selve Frankrig, og også uden for Frankrig har

det været med til at sætte dagsordenen for den erindringshistoriske forskning.

I midten af 80'erne fik Aleida og Jan Assmann etableret en tværfaglig forskergruppe i Heidelberg med det formål at udvikle et nyt kulturvidenskabeligt forskningsparadigme med udgangspunkt i erindringsbegrebet, og resultatet af deres indsats har vist sig i form af udgivelser som *Kultur und Gedächtnis* (1988) og *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturelle Erinnerung* (1991). Der er også i løbet af de senere år kommet flere analyser af mindedagenes politiske funktioner og socio-kulturelle virkninger. Der er samleværket *Politik der Symbole, Symbole der Politik* (1989), der er Dietmar Schillers *Die inszenierte Erinnerung* (1993), der ser på, hvordan politiske mindedage er blevet håndteret i vesttysk tv, og der er Peter Reichels *Politik mit der Erinnerung* (1995), der behandler den tyske erindringskultur, der er blevet opbygget omkring Holocaust-mindesmærkerne. En del af de tyske undersøgelser af, hvordan jubilæer og mindedage er blevet organiseret og brugt, er i øvrigt fremkommet i en politisk-didaktisk sammenhæng. Af dem skal nævnes *Inszenierte Erinnerung* (1990), *Historische Gedenkjahre im politischen Bewusstsein* (1992) og *Gedenktage* (1996).

Som forskningsfelt har jubilæer og mindedage ikke været videre opdyrket i en dansk sammenhæng. Enkelte forsøg er dog blevet gjort, og de har fokuseret på de to mest prominente jubilæer i en nutidig dansk sammenhæng: stavnsbåndets ophævelse og Danmarks befrielse. 1788 i 1988. *Traditionen utro* (1988) er et forsøg på at fremstille, hvorledes stavnsbåndsløsningen er blevet fortolket og forvaltet i eftertidens politiske kultur. Begivenhedens virkningshistorie blev eftersporet i såvel en skønlitterær og museal som i en jubilæums- og skolesammenhæng. I *En fest for demokrati og folkefællesskab* (1993) har Anette Warring givet en analyse af den historie-kultur, der manifesterede sig i forbindelse med 40-års jubilæet for Danmarks befrielse i 1985, og i *Den store begivenhed. 2. verdenskrig som fortid og nutid* (1994) har Nils Arne Sørensen perspektiveret de danske erfaringer ved at se nærmere på de virkninger, som 2. verdenskrig har haft på de politiske kulturer i Italien, Storbritannien og Tyskland.

Ligheder og forskelle

I takt med at forskningen i jubilæer og andre mindeaktiviteter er blevet intensiveret op igennem 80'erne og 90'erne, er der blevet gjort forsøg på at indkredse, hvorledes de er blevet brugt i forskellige samfund og til forskellige tider. Og dermed er forskere også begyndt at vove sig frem med de første makrohistoriske hypoteser omkring erindringskultur og -politik.

Johnston har sat sig for at forklare det forhold, at antallet af afholdte jubilæer og mindedage i den vestlige verden synes at have været støt voksende igennem de seneste årtier. I *Celebrations* fremlægges en dobbelt hypotese til at forklare, hvad der kaldes den nuværende "obsession with anniversaries". Det drejer sig om en socio-økonomisk såvel som en epokemæssig forklaring.

Det ses dels som en konsekvens af fremvæksten af, hvad han kalder en 'jubilæumsindustri' (commemoration industry). Jubilæer - har det vist sig - er ikke kun et produkt, der med held kan afsættes på det ekspanderende kultur- og turistmarked, det er tillige en tilgang, der ud fra en planlæggersynvinkel er særledes velegnet, fordi den tillader en langtidsplanlægning. Men de mange jubilæer er - som Johnston ser det - mere end blot en god forretning. De skal også ses som en manifestation af den fremherskende post-modernistiske tænkning. Ud fra en sådan tankegang er jubilæer en storartet institution, da de kan bruges til at iscenesætte en omvurdering af de etablerede traditioner og autoriteter. "We commemorate" - siger han - "what we no longer wish to emulate".

Der er i Johnstons analyse indbygget et komparativt perspektiv, idet han løbende sammenligner brugen af jubilæer i Europa og USA. Jubilæer - påpeger han - er meget mere udbredte i Europa end i USA, og det forklares med, at der i USA ikke findes samme nære bånd mellem de intellektuelle og statsmagten som i Europa. En anden forskel vedrører, hvad der kan foranledige afholdelsen af et jubilæum. I USA er der - i modsætning til Europa - ikke tradition for at fejre kulturpersonligheder (forfattere, komponister, malere, videnskabsmænd/kvinder), og det forklares med, at kun få amerikanere betragter personer fra kultureliten som identifikationssymboler, og at de kan derfor ikke fremme opbygningen af en fælles

amerikansk identitet. Der er derfor også en afgørende forskel i de idealer, der fejres på hver side af Atlanten. I USA fejrer man helst borgerlige værdier som tolerance, fremskridt og social mobilitet, hvorimod man i Europa foretrækker at fejre kulturelle værdier som det kreative, det geniale, det alsidige.

Johnston har i første række været interesseret i at modstille Europa og USA, men fra tid til anden kommer han også ind på, hvad der adskiller europæiske stater fra hinanden. Der fremlægges her den hypotese, at når jubilæer bruges forskelligt i forskellige dele af Europa, skyldes det en forskel i, hvad der har dannet kernen i de forskellige staters borgerlige religion (civil religion). I en fransk sammenhæng har den franske revolution fungeret som udgangspunktet for en politisk kultdannelse, hvorimod det i en britisk sammenhæng har været monarkiet, der har været det afgørende samlingspunkt, når det drejede sig om loyalitet og identitet. Og derfor er så mange franske jubilæer knyttet til revolutionen og så mange britiske til monarkiet. I en tysk sammenhæng har man især brugt kulturen, især den klassiske Weimarkultur som det samlende referencepunkt, og det er derfor, at der her satses så meget på kulturpersonligheder i en jubilæumssammenhæng. I Italien har man aldrig haft en samlende borgerlig religion, her har det lokale (by, region, helgener) til stadighed været vigtigere end det nationale, og det kan forklare, at der ikke er nær så mange nationale jubilæer i Italien som andre steder i Europa.

I sin analyse af *History as Social Memory* (1989) peger Peter Burke på, at medens nogle samfund gør meget ud af at opbygge og fastholde en kollektiv erindring, synes andre at have en større forkærlighed for at dyrke den kollektive glemsel. 'Social amnesia' er Burkes egen term. Forskellen mellem irsk og engelsk erindringskultur nævnes her som et eksempel. Man kan illustrere Burkes pointe ved at se på, hvorledes man på De britiske øer forholder sig til det begivenhedskompleks, der går under betegnelsen The Glorious Revolution 1688-89. Da 300-året nærmede sig, blev alle sejl i Storbritannien sat til for at fejre begivenheden med prægtige udstillinger og et stort anlagt statsbesøg, men allerede midt under festlighederne måtte arrangørgruppen åbent erkende, at det hele

ville blive *A celebration of glorious indifference*: det havde vist sig umuligt at mobilisere en større folkelig interesse for dette jubilæum (Howard 1989). Situationen i Irland var ikke kendetegnet ved ligegyldighed og passivitet, her findes der især i Nordirland en veletableret tradition for at mindes begivenheder fra omvæltningerne i 1688-89 med provokerende parader såvel som konfliktskabende malerier på husgavle (Cathcart 1988).

Som optakt til fejringen af 50-året for afslutningen af den 2. verdenskrig har Nils Arne Sørensen søgt at indkredse, hvad der adskiller forskellige europæiske erindringskulturer fra hinanden. Det skete ved at se nærmere på, hvorledes erindringen om verdenskrigen har været brugt som symbolsk referencepunkt i eftertidens politiske kampe i Europa, og han tog her afsæt i Richard Bosworths *Explaining Auschwitz and Hiroshima. History Writing and the Second World War 1945-1990* (1993).

I en britisk sammenhæng blev forestillingen om det nationale fællesskab fra krigsårene brugt til at opretholde en bred konsensus omkring velfærdspolitikens grundpiller, men efter Margaret Thatchers opgør med konsensuspolitikken i 70'erne, fungerer den 2. verdenskrig ikke længere som et afgørende indenrigspolitisk referencepunkt. Briter kan nu kun enes om at bruge denne begivenhed, når de har behov for at legitimere deres position som stormagt. Også i Italien blev verdenskrigen brugt til at skabe en politisk konsensus, nemlig omkring anti-fascismen som republikkens legitimationsgrundlag, men denne er gået i opløsning med Berlusconi og nyfascisternes fremmarch, og i dag fungerer den 2. verdenskrig og modstandskampen ikke længere som et symbolsk omdrejningspunkt i italiensk politik. I en tysk sammenhæng kom verdenskrigen derimod aldrig til at fungere som et samlende symbol - det forhindrede modsætningsforholdet mellem DDR og BRD. Også i BRD har erindringerne om nazismen og verdenskrigen vedvarende skabt splid og strid, og de har derfor heller ikke her kunnet fungere som et politisk-moralsk samlingspunkt. Og Tysklands forening i 1990 har ikke ændret afgørende ved det forhold (Sørensen 1994).

Der findes i dag tusindvis af mindesmærker knyttet til Holocaust. Deres antal øges støt år for år, og de besøges årligt af lige så

mange mennesker som der i alt blev udryddet som følge af det nazistiske folkedrab. I nutidens vestlige erindringskultur står Holocaust-mindesmærker helt centralt, og Young har i *The Texture of Memory* undersøgt, hvordan betydningsdannelsen finder sted ved en række af disse mindesmærker i Tyskland, Polen, Israel og USA. Kun på det mest overordnede plan er han villig til at karakterisere de enkelte landes erindringskultur. Han peger fx på, at i der Polen findes en tendens til at gøre de dræbte polske jøder til symboler for hele det polske folks lidelser, men ellers afholder Young sig helt bevidst fra at komme med større erindringshistoriske generaliseringer og sammenligninger. Det skyldes, at han tager afstand fra et begreb som 'kollektiv erindring' (collective memory), fordi han mener, at der må skelnes klart mellem en forenet erindring (unified memory) og en forenet mening (unified meaning). Han arbejder i stedet med en forestilling om 'sammenbragte erindringer' (collected memory), der defineres som: "the many discrete memories that are gathered into a common memorial space and assigned common meaning" (Young 1993, s.xi).

Der er blevet gjort flere forsøg på at udarbejde typologiserings- og periodiseringsbegreber, der kan tages i brug, når der skal forskes i erindringskulturernes historie. Et sådant sæt er fx at finde i indledningen til første bind af *Les lieux de mémoire*. Nora skelner her overordnet mellem traditionelle og moderne samfund. Et traditionelt samfund er kendetegnet ved at være, hvad han kalder et erindringsfællesskab (collectivité-mémoire) eller et erindringssamfund (société-mémoire). I et sådant er fortiden ikke klart adskilt fra nutiden, i det findes den ægte, sociale og uberørte erindring. Man lever så at sige med erindringen, og det er i praksis ikke muligt at skelne erindring og historie fra hinanden. I det moderne samfund er forbindelsen mellem erindring og historie efterhånden blevet mere og mere ophævet, og i dag er det sådan, at afstanden mellem erindring og historie har nået et højdepunkt - ja, de fremstår ligefrem som modsætninger. Historievidenskaben er ifølge Nora en integreret del af det moderne samfund, og den udfylder den funktion at stille sig kritisk problematiserende til den levende erindring.

Også i Reichels *Politik mit der Erinnerung* (1995) arbejdes der

med en todeling, der på nogle punkter minder om Noras skelnen, men som ikke er identisk hermed. Reichel skelner idealtypisk mellem en religiøs, før-moderne og en verdslig, moderne erindringskultur. Den før-moderne er udpræget kollektiv og bliver især opretholdt gennem en regelmæssig brug af religiøse ritualer og ved at knytte erindring og død tæt til hinanden. Den moderne har derimod sit ophav i sekulariseringsprocessen og er kendetegnet ved, at erindringen efterhånden er blevet mere og mere individualiseret, politiseret og demokratiseret. Som Reichel ser det, er nutidens erindringskultur en, der er organiseret på en verdslig, bureaukratisk og kommerciel vis, og som samtidig bruges politisk-instrumentelt.

Det indtil videre mest vidtgående forsøg på at opstille et typologiserings- og periodiseringsskema er at finde i Gillis' indledningskapitel til *Commemorations* (1994). Det har titlen *Memory and Identity: The History of a Relationship* og inddeler erindringskulturernes historie i en vestlig sammenhæng i tre hovedafsnit: en før-national, en national og en post-national epoke.

I den før-nationale var erindringen enten meget lokal eller udpræget kosmopolitisk, og der var afgørende forskel mellem folkets og elitens erindringskultur. Overgangen fra den før-nationale til den nationale epoke placerer Gillis i slutningen af 1700-tallet, fordi han ser den amerikanske og franske revolution som de udslagsgivende brudpunkter. De nye erindringskulturer, der blev opbygget i 1800-tallet, var - fremhæver han - "largely for, but not of, the people", og de blev brugt til at skabe samling omkring et nyt sæt fremtidsforventninger inden for en nationalstatslig ramme. At der også skete en vis demokratisering af den kollektive erindring fremgår fx af ændringer i udformningen af krigsmindesmærker. Som Gillis ser det, begyndte den post-nationale fase at gøre sig gældende fra slutningen af 1960'erne. Det betød ikke, at de nationale erindringskulturer med ét forsvandt, men erindringsarbejdet er efterhånden blevet både mere lokalt og mere globalt, og igennem de sidste årtier skal der være opstået, hvad han kalder "a new pluralism of celebrations".

Forskning som tidstegn

Når forskningen i jubilæer og andre mindeaktiviteter læses, sker det som regel for at få svar på spørgsmålet: på hvilke områder har man fundet frem til noget nyt, noget spændende, noget væsentligt? Men den kan også læses på andre måder. Man kan med afsæt i den begynde at fundere over, hvorfor netop dette forskningsfelt har markeret sig så stærkt i løbet af det sidste par årtier. Den markant øgede interesse for dette felt kan til dels forklares med, at der er sket en række betydningsfulde forskydninger i de erkendelses- og samfundsteoretiske overvejelser, der ligger til grund for og styrer humanistisk forskning.

Tager man udgangspunkt i en rimelig kontant materialistisk samfundsteori - hvad enten den nu er af borgerlig eller marxistisk observans - giver det ikke megen mening at bruge tid og kræfter på at forske i ceremonier og folkefester, monumenter og mindesmærker, for de kan jo ikke bruges til at sige noget afgørende om magtfordelingen eller magtkampene i samfundet. Er forskningen optaget af det, der hører hjemme inden for rammerne af den rationelle tænkning og de artikulerede ideologier, er symboler og ritualer ikke videre interessante som forskningsfelt, for de virker jo mestendels ind på menneskers behov, følelser og holdninger. Går man i forskningen ud fra, at menneskelig erkendelse skal forstås som en afbildning af en ydre virkelighed - hvad enten det nu sker med udgangspunkt i en empiristisk eller marxistisk variant af genspejlingsteorien - er det ikke videre oplagt at se nærmere på, hvordan mennesker opbygger og omdanner, nedbryder og gendanner deres erindringer, for det kan jo kun give indblik i det subjektive, ikke indsigt i, hvordan den objektive virkelighed er indrettet.

Når mindesteder og mindedage i dag er kommet i forskningens fokus, må det ses i sammenhæng med det forhold, at betydningsdannelse og bevidsthed i dag er placeret væsentlig mere centralt i samfundsteorien end det tidligere var tilfældet. Der har nærmest været en tendens til at vende den klassiske marxistiske opfattelse af forholdet mellem bevidsthed og social væren på hovedet: "it is not social being which determines consciousness, but

social consciousness - or 'lived ideology' - which determines social being" (Samuel 1991, s.106). Og så giver det pludselig god mening at bruge tid og kræfter på at forske i symboler og ritualer, monumenter og mindefester.

Man kan også pege på, at en konstruktivistisk tilgang præger meget af nutidens erkendelses- og samfundsteori. Så snart menneskers livsverden forstås som en bevidsthedskonstitueret og samfundsskabt virkelighed, der vedvarende bliver dannet, omdannet og gendannet, er det nødvendigt at rette opmærksomheden mod erindringskulturen, for her findes en nøgle til at forstå og forklare, hvorfor den sociale virkelighed fungerer, således som den gør. Forskydningerne i den bagvedliggende erkendelses- og samfundsteori har dog ikke ført til en opgivelse af konflikt- og kampperspektivet, men de har betydet, at man nu interesserer sig mere for kampen om magten omkring betydningsdannelse og brug af symboler.

En analyse af den foreliggende forskning i jubilæer og andre mindeaktiviteter viser ikke kun, at den er styret af andre erkendelses- og samfundsteoretiske overvejelser end dem, der var de fremherskende i 1960'erne og 70'erne. Den viser også, at den som regel tager udgangspunkt i en forestilling om, at vi - erindringshistorisk - står på tærsklen til en ny tidsalder eller allerede er kommet godt ind i den. Meget af forskningen har derfor karakter af en samtidsanalyse - en analyse, der gennemføres for at få indkredset og klarlagt rammebetingelserne for nutidig historieformidling og erindringspolitik.

Når Nora ser på de lange linier i erindringskulturernes historie, arbejder han - som nævnt - med en skelnen mellem traditionelle og moderne samfund. Og i den sammenhæng karakteriseres det moderne samfund som et, der altid værdsætter det nye højere end det gamle, de unge højere end de gamle, fremtiden højere end fortiden. Det centrale og afgørende for ham har dog været at få blotlagt ændringerne i erindringskulturen i et ganske bestemt samfund. Tidligere var Frankrig, hvad han kalder en erindringsnation (nation-mémoire), men det er det ikke længere. Der fandtes tidligere en erindringsmæssig fædrearv (mémoire-patrimoine) - en kultur-

arv, der gav nationen en fælles identitet og indre sammenhæng, men i løbet af det sidste par årtier er Frankrig som erindringsnation gået mere og mere i opløsning. Det er derfor, at tredje og sidste bind af *Les lieux de mémoire* fra 1992 bærer titlen *Les France*: Frankrig har ikke længere en fælles erindringskultur, det er opløst i flere konkurrerende.

Denne nye epoke i Frankrigs historie kalder Nora i sit afsluttende og afrundende essay for 'mindefesternes æra' (*ère de la commémoration*) - han har her muligvis ladet sig inspirere af en af de termer, Johnston anvender i *Celebrations* (1991). Han finder denne betegnelse passende, fordi erindringsarbejdet i dag er mere omfattende og allestedsnærværende end tidligere, og derfor er vor tid ved at nærme sig en tilstand, hvor vi underlægges et erindrings tyranni. Han peger også på, at det i dag synes at være sådan, at jo mindre kritisk en tilgang til fortiden er, jo mere populær bliver den - ja, han taler ligefrem om, at mindefester uden et egentligt indhold har størst succes (Wood 1994).

Som Nora ser det, er der samtidig sket nogle afgørende ændringer i historievidenskabens forhold til dens brugere. Tidligere var det sådan, at den faghistoriske forskning deltog i opbygningen af den nationale erindringskultur ved at være med til at opretholde politisk-kulturelle traditioner. Det gør den ikke længere. I stedet for at støtte og underbygge de nationale traditionsdannelse har den sat sig for at analysere og dekonstruere dem. Det var fra begyndelsen det overordnede sigte med *Les lieux de mémoire*. I dets indledning erklæres det således helt åbent: "On ne célèbre plus la nation, mais on étudie ses célébrations". Men selvom der er indbygget en kritisk, dekonstruktiv tendens i Noras projekt, får denne tænkning ikke nogen konsekvenser for hans forståelse af sin egen virksomhed. Noras tro på den videnskabelige historieforsknings grundlag og muligheder fremstår som helt intakt.

I *Celebrations* bruger Johnston normalt betegnelsen 'postmodernisme', når han skal indkredse, hvad der kendetegner vor tid, men lejlighedsvis taler han også om, at vi lever i 'jubilæernes epoke' (Age of Anniversaries). Det centrale og afgørende for Johnston er, at vor tid er kendetegnet ved en udpræget mistillid til de etablerede

autoriteter, herunder også videnskaberne, og derved har postmodernismen været med til at etablere rammerne for en ny frihed og tolerance. Den har ikke kun gjort det socialt acceptabelt, at man legende og principløst sammenblander tilsyneladende uforenelige synspunkter og tænkemåder. Den har også formået at skabe en situation, hvor det er muligt at læge mange af de sår, som tidligere tiders ideologiske konflikter har forvoldt.

Fejringen af 200-året for den franske revolution i 1989 ser Johnston som et stort postmodernistisk begivenhedskompleks. Det blev i første række organiseret og finansieret af den franske stat, og det var i høj grad staten, der fik gjort det til en postmodernistisk begivenhed. Det afgørende for statsmagen var ikke, om den fik fremmet en bestemt forståelse af revolutionen og dermed knæsat en bestemt politisk-kulturel tradition, det afgørende var, at al form for offentlighed omkring Frankrigs fortid blev knyttet til den franske stat. Om konsekvenserne af en sådan fremgangsmåde siger Johnston:

"Commemorative fanfare will supplant the original event in people's minds, so that during the 1990's people will recall not the events of 1789 but of their repackaging in 1989. Commemoration has all but superseded less manipulative forms of collective memory. The prospect of losing sight of original events need not alarm postmoderns. Because most scholars have long abandoned Leopold von Ranke's notion that anyone can know the Revolution as it really was, the German historian's ghost no longer haunts professionals. (...) The Rankean notion of historical verifiability has become just one among many criteria of discourse. One reason that anniversaries flourish is that they offer a way to convey the past to a public that no longer believes in the possibility of knowing it authoritatively" (Johnston 1991, s.51-52).

Johnston og Hutton er på flere punkter enige i deres karakteristik af vor tid: den kendetegnes ved traditionsopbrud og synkretisme. Men de er ikke enige i deres vurdering af tingenes tilstand. Hvor Johnston i *Celebrations* - et langt stykke af vejen - rider med på den postmodernistiske bølge, gør Hutton i *History as an Art of Memory* et behjertet forsøg på at svømme op imod tidens strøm.

Postmodernismen hører - som Hutton ser det - hjemme i et samfund, der mere og mere præges af kulturel amnesi: en mang-

lende sans for og indsigt i vor kulturs mangfoldige og dybe rødder. Han stiller sig derfor meget kritisk til en humanistisk forskning, der ser det som sit primære mål at dekonstruere de etablerede traditioner. En sådan forskning afvises, fordi den ikke interesserer sig for fortidige personer og processer som sådan, men kun er optaget af at forske i, hvordan de er blevet brugt i eftertiden - altså det, han kalder "the politics of commemoration". Han er derfor også yderst kritisk i sin vurdering af Noras store projekt om *Les lieux de mémoire*. I stedet for at være kritisk-dekonstruktive bør historieforskere - siger Hutton - åbent erkende, at interessen for fortiden har sin kilde i og næres af traditioner og kollektive erindringer, og de bør se det som deres opgave at give folk adgang til den skjulte visdom, der ligger gemt i de mange oversete og negligerede traditioner.

'Post-national' er den betegnelse, som Gillis hæfter på vor tids erindringskultur. Det gør han, fordi den nationalstat, der gennem mere end halvdandet århundrede fungerede som det strukturerende midtpunkt i mange menneskers kollektive erindringer, ikke længere kan eller får lov til at varetage denne opgave. Vor tids mennesker er mere optaget af sporene af de globale begivenheder, der sætter vor egen epoke i perspektiv: Auschwitz, Hiroshima og Tjernobyl og af, hvad der fremstår som erindringsværdigt i en lokal- og familiesammenhæng. Når Gillis skal finde forklaringer på tingenes nuværende tilstand, retter han opmærksomheden blandt andet mod ændringerne i historieforskningens forhold til den politisk-kulturelle offentlighed.

"... at the end of the twentieth century the relationship between memory and history appears to have taken a dramatic turn, amounting to what could well be a reversal of fortunes. Today it is history that appears endangered (...) If the rapid growth of museums, monuments and memorials is any indication, public and private support for memory is growing even as attention to history diminishes. (...) Historians are partly responsible for this situation. (...) history became vulnerable when alternative formulations of the past began to surface in the wake of the Second World War. Today professional history's monopoly on the past is shattered. It appears to have lost its purpose as well as its public" (Gillis 1996, s.427).

Og når Gillis skal forklare det forhold, at en akademisk historiefremstilling synes at have tabt afgørende terræn, peger han på følgende forhold:

"History has lost its power to move, to inspire, to celebrate. It has become distant and analytical, highly specialized and professionalized, so removed from the public that it has had to create the category of public historian in order to reach across the growing chasm" (Gillis 1992, s.92).

Det er også det fagkritiske synspunkt, der mest falder i øjnene, når man læser Lutz Niethammers *Die postmoderne Herausforderung. Geschichte als Gedächtnis im Zeitalter der Wissenschaft* (1993). Han mener, at nutidens historieforskning kan lære meget af den postmoderne kritik af oplysningstænkningen og dens almagtsforestillinger. Den må afvises - siger Niethammer - fordi den binder nutidens videnskab til en uholdbar historiefilosofisk tænkning - en tænkning, der også går igen i den megen tale om, at vi nu står overfor historiens afslutning. Den postmoderne kritik lægger imidlertid ikke op til, at mennesker skal holde op med at interessere sig for historie, den lægger for så vidt blot op til, at der må udvikles en anden tilgang. Her er det så, at Niethammer foreslår, at historikere skal begynde at tænke historie med udgangspunkt i erindringsbegrebet. En sådan historieforskning må stille sig den opgave, at den søger at fremme menneskers historiske selvforståelse og handleevne ved at udforske de foreliggende kollektive erindringer i såvel deres manifeste som i deres mere fortrængte former.

I forsøgene på at indkredse vor tids kendetegn er det ikke kun den akademiske historieforskning og historiefremstilling, der må stå for skud. Det må den vestlige erindringskultur også. Kritikken dukker op hos Young, når han søger at forstå og forklare det forhold, at der i dag findes et meget stort antal Holocaust-minde-mærker, og at de årligt besøges af utroligt mange mennesker. Young har to vigtige pointer om de socio-kulturelle funktioner, som minde-mærker udfylder i nutidens samfund. Den første er baseret på følgende hypotese: "By creating common spaces for memory, monuments propagate the illusion of common memory". Young hælder selv til den opfattelse, at folk ikke er fælles om erindringernes

indhold, men om at erindre sammen ved de samme mindesteder. Hans anden pointe er, at de mange mindesmærker måske slet ikke fremmer erindringen, men snarere glømslen.

"In this age of mass memory production and consumption (...) there seems to be an inverse proportion between the memorialization of the past and its contemplation and study. For once we assign monumental form to memory, we have to some degree divested ourselves of the obligation to remember. In shouldering the memory-work, monuments may relieve viewers of their memory burden. (...) Under the illusion that our memorial edifices will always be there to remind us, we take leave of them and return only at our convenience. To the extent that we encourage monuments to do our memory-work for us, we become that much more forgetful. In effect, the initial impulse to memorialize events like the Holocaust may actually spring from an opposite and equal desire to forget them" (Young 1993, s.5).

Historieformidling og erindringspolitik

Forskningen i jubilæer og mindedage giver ikke et enkelt eller entydigt signalement af vor tid. Det skyldes ikke kun, at forskerne har arbejdet med et forskelligt datamateriale og udgangspunkt, det skyldes også, at de ser på den forhåndenværende jubilæums- og erindringskultur yderst forskelligt. Nogle er særdeles forbeholdne og kritiske, andre derimod åbne og fascinerede. Hertil kommer, at denne kultur i sig selv er en ganske kompleks og flertydig størrelse. Nogle forhold går dog igen og igen.

Interessen for fortiden, for at arbejde med erindringer synes at være meget udbredt i vor tid. Den kan findes på et overstatsligt og statsligt niveau, på et organisations- og lokalt niveau og på et gruppe- og individniveau. Der er mange eksempler på, at statsmagten og magtfulde organisationer efter bedste evne søger at kontrollere og iscenesætte fortolkningen af fortiden, men det er også klart, at det i dag synes at være yderst vanskeligt at topstyre det kollektive erindringsarbejde. Man kan altså ikke uden videre presse et erindringsfællesskab ned over hovedet på folk. Hvis de ikke finder den tilbudte fortidsfortolkning interessant og relevant,

vender de den enten ryggen eller igangsætter erindringsmæssige modforanstaltninger.

Briterne vendte fx i stort tal den statstyrede tolkning af deres glørværdige fortid ryggen i 1988-89, tilsyneladende fordi de fandt den perspektivløs og uinteressant. Da alle sejl blev sat til for at fejre 200-året for den franske revolution i 1989, førte det blandt andet til, at forskellige grupper besluttede sig for - under stor mediebevågenhed - at afholde mindehøjtidligheder for revolutionens ofre, ikke mindst i Vendée-området. Et andet eksempel på et erindringsmæssigt græsrodsoprør var de mange modforanstaltninger, som 500-året for Columbus' såkaldte 'opdagelse' af Amerika fremprovokerede, ikke mindst i Latinamerika (Simon 1993).

Gennem lange tider har nationalstaten fungeret som det primære omdrejningspunkt i mange erindringsfællesskaber. Det er ikke sådan, at ingen i dag søger at holde liv i dette fællesskab, det er heller ikke sådan, at det er uden betydning, men nationalstaten har i en vestlig sammenhæng meget svært ved at fastholde sin position som det strukturerende midtpunkt i borgernes kollektive erindringsarbejde. Det viser den foreliggende forskning, men det står til gengæld ikke videre klart, hvad der vil komme til at danne de(n) nye strukturerende akse(r) i vor tids erindringskultur.

Dette opbrud fra en nationalstatstænkning må inddrages, hvis man vil forstå og forklare den situation, som humanistisk historieformidling i dag befinder sig i. Der er flere forhold, der indikerer, at humanistisk historieformidling indtager en mere marginaliseret position i samfundets kollektive erindringsarbejde end tilfældet var for 50 eller 100 år siden. Man kan forklare det med, at tiltroen til videnskab i almindelighed ikke længere er så manifest som den var tidligere. Man kan også pege på, at fagenes fremadskridende professionalisering og specialisering er med til at skabe en betydelig kommunikationskløft, og at fagverdenen efterhånden er blevet tilstrækkelig stor til, at den i praksis kan fungere som en adskilt og isoleret subkultur.

Det er dog ikke hele forklaringen. Man bør formentlig også inddrage det forhold, at humanistisk historieformidling i høj grad har været og stadig er bundet til en nationalstatslig rammetænk-

ning. En af grundene til, at en stat som den danske er villig til at opretholde en humanistisk forskning i og formidling af historie er, at den skal tage vare om det nationalt særegne - altså netop det, forskere fra andre nationer ikke finder videre væsentligt eller interessant.

Humanistisk historieformidling har til stadighed hørt sammen med bearbejdningen af individuelle og kollektive erindringer, med opbygningen og omdannelsen af individuel og kollektiv identitet. Den kunne - så længe det nationale dannede det strukturerende midtpunkt i borgernes historiebevidsthed - føle sig rimelig sikker på, at den talte til og ind i foreliggende erindringsfællesskaber. Dens udgangs- og sigtepunkt var nemlig til stadighed det nationale. Men med det pågående opbrud fra en nationalstatslig ramme er humanistisk historieformidling kommet i en besværlig situation. Den er fortsat forpligtet på det nationale, men netop den forpligtelse kan gøre, at den af en hel del folk bliver oplevet som mindre vedkommende, måske endog som obsolet.

Også den nuværende erindringskultur placerer humanistisk historieformidling i en vanskelig position. I dag er mange humanister engagerede i afholdelsen af jubilæer, mindefester og festivaler, de er blevet del af den ekspanderende jubilæumsindustri. Deres deltagelse heri giver dem ikke kun brød på bordet, men også faglige samvittighedskvaler. Den slags arrangementer giver på den ene side historieformidlerne en mulighed for at komme i kontakt med og forholde sig til befolkningsgrupper uden for faget, men på den anden løber de ind i det problem, at de normalt ikke er trænet til at se og definere deres arbejde i en erindringspolitisk sammenhæng.

Humanistisk historieformidling har det ganske vanskeligt i dag: den må arbejde under et sæt betingelser, der er kendetegnet ved en udbredt 'folkelig' interesse for historie, et tydeligt opbrud fra en traditionel nationalstatslig rammetænkning og en tiltagende marginalisering af den faglige historieformidling. Hvordan bliver denne udfordring tacklet? Den håndteres meget forskelligt. Idealtypisk kan man skelne mellem tre forskellige positioner.

Der findes en kritisk afvisende position. Det er den, man finder udfoldet hos Klaus Bergmann. Hans artikel om *Gedenktage, Ge-*

denkjahre und historische Vernunft (1996) blotlægger med al ønskelig tydelighed sammenstødet mellem en traditionel oplysningstænkning og vor tids erindringskultur. Når Bergmann bruger udtrykket 'Gedenk-Geschichte', er det for at markere sin afstandtagen fra de former for historieformidling, der er knyttet til jubilæer og andre mindedage. Han vil gerne engagere sig i historieformidling og erindringspolitik, men kun på videnskabens og oplysningstænkningens præmisser. Han synes helt uberørt af en postmodernistisk kritik af oplysningstænkningens fornuftsbegreb og almagtsforestillinger og søger ufortrødent at blotlægge sammenhængen mellem "Gedenktage, Gedenkjahre und historische Unvernunft" og "die ungeschichtliche Charakter von Gedenk-Geschichte". Afslutningsvis sammenfatter han sin opfattelse på denne måde:

"Die eingeborene Anfälligkeit für historische Unvernunft macht die problematische Seite der Gedenktage und Gedenkjahre aus und macht sie wie jede öffentliche und nicht primär wissenschaftsorientierte Verwendung von Geschichte auch zu einem geschichtsdidaktischen Problemfall: Durch sie wird Geschichtsbewusstsein erzeugt, manipuliert, gesteuert, und in ihnen zeigt sich ein Geschichtsbewusstsein, das wissenschaftlichen und damit kritisch-aufklärerischen Ansprüchen nicht genügen kann" (Bergmann 1996, s.18).

Der findes dernæst en kritisk afventende position. Det er den, som Nora indtager i det afrundende essay om *L'ère de la commémoration* i tredje bind af *Les lieux de mémoire* (1992). Dette projekt havde oprindeligt et klart erindringspolitisk sigte: det ville dels skabe en kritisk distance til forestillingen om Frankrig som erindringsnation, dels forskyde den identitetsmæssige tilknytning fra det specifikt franske til det alment europæiske. Men medens det skred frem, underløb forholdene i Frankrig og Europa så at sige projektet. Nora peger afslutningsvis på, at der ikke længere findes noget 'erindringsmæssigt super-ego' i Frankrig, og dermed er erindringsnationen gået i løsning. Samtidig hermed mistede han troen på Europa som et levedygtigt alternativ på identitetsfronten. Alt i alt har det medført, at projektet i slutfasen kom til at mangle et erindringspolitisk sigtepunkt.

Med sin kritisk-dekonstruktive tilgang til mindesteder og min-

defester har Noras projekt været med til at fremme udviklingen af nutidens erindringskultur, i hvert fald i en fransk sammenhæng, men samtidig er det åbenbart, at han finder den foreliggende situation forvirrende og bekymrende. Han ser med kritiske øjne på massemediernes rolle i erindringsarbejdet og føler sig utryk ved den fremherskende kobling mellem erindrings- og identitetspolitik. Han er for så vidt på det rene med, at en ny erindringspolitik trænger sig på, men har ikke formået at udmønte en sådan inden for rammerne af *Les lieux de mémoire*.

Der findes endelig en åben udforskende position. Det er den, man finder hos folk som Gillis, Samuel, Schneider og Young. Hvad der kendetegner deres tilgang, er, at de ikke kun har øje for de negative sider ved nutidens erindringskultur, de ser den også som en udfordring, der må tackles med et åbent og kritisk sind. Den opgave, der mest trænger sig på, er at få afklaret, hvordan historieformidling og erindringspolitik skal håndteres i en demokratisk sammenhæng. For at kunne gøre dette har de imidlertid måttet distancere sig fra det elitære udgangspunkt, der præger megen faglig historieformidling.

Mest gennemført er opgøret hos Samuel. I *Theatres of Memory* søger han at problematisere de nedladende forestillinger om det folkelige erindringsarbejde (popular memory), der findes hos mange fagfolk. Han kan ikke acceptere, at store dele af nutidens erindringskultur stigmatiseres som 'den rene underholdning' og 'en gang Disneyland'. Han peger på det uholdbare i den opfattelse, at lægfolk er kritiske og fornuftige, når de læser, hvad fagfolk skriver, men ukritiske og forlystelsessyge, når de besøger historieparker og lignende. Han forsøger endvidere at vise, at lægfolk med interesse for kulturarven (heritage) ofte er i stand til at mobilisere mere historisk sans og fantasi end fagfolk gør.

Opgøret med den faglige elitetænkning sker på en anden måde hos Young. Analysen i *The Texture of Memory* er et forsøg på at få klarlagt, hvorledes en betydningsdannelse faktisk sker ved forskellige mindesmærker, og den når frem til det resultat, at man ikke kan komme udenom at måtte erkende, at alle deltager aktivt i det pågående erindringsarbejde. Det skyldes, at det i praksis er nød-

vendigt at tage hensyn til, hvad Young kalder "the fundamentally, dialogical quality of every memorial space".

"... public memory and its meanings depend not just on the forms and figures in the monument itself, but on the viewer's response to the monument, how it is used politically and religiously in the community, who seeks it under what circumstances, how its figures enter other media and are recast in new surroundings. (...) memorials by themselves remain inert and amnesiac, dependent on visitors for whatever memory they finally produce" (Young 1993, s.xii-xiii).

I sit bidrag til *Historische Gedenkjahre im politischen Bewusstsein* har Schneider peget på, at der i dag findes et udtalt behov for at få afklaret, hvad der skal forstås ved en demokratisk festkultur, og få afprøvet, hvordan en sådan kan virkeliggøres i praksis. I en sådan kan der aldrig være tale om, at nogen fortæller andre, hvad de skal mene om en bestemt sag, men om at få etableret en dialog eller rejst en debat. Der vil i en demokratisk festkultur være et tilbagevendende behov for ikke kun at få belyst forholdet mellem fortid, nutid og fremtid, men også for at få overvejet og besvaret påtrængende identitetsspørgsmål. Men her - påpeger Schneider - slår den traditionelle historievidenskab slet ikke til.

Gillis tegner ikke noget rosenrødt billede af den post-nationale æra. Erindringsarbejdet er ikke kun blevet mere demokratiseret, det er samtidig - siger han - blevet væsentligt mere krævende. I en situation, hvor mange mennesker lever med en flerhed af delvis komplementære, delvis konkurrerende identiteter, bliver det at arbejde med ens erindringer ganske byrdefuldt, og der er en tendens til, at det bliver mere og mere privatiseret. Disse forhold gør spørgsmålet om, hvordan man i et demokrati skal omgås hinandens erindringer og identiteter, særdeles påtrængende. Det er en udfordring, som Gillis tager op i *Memory and Identity: The History of a Relationship*, og han gør sig her til talsmand for følgende synspunkt:

"The future is unpredictable, and not a little frightening, but there is no turning back. We have no alternative but to construct new memories as well as new identities better suited to the complexities of a post-national era. (...) In this difficult and conflicted period of transition, democratic societies need to publicize rather than privatize the memories and identi-

ties of all groups, so that each may know and respect the other's versions of the past, thereby understanding better what divides as well as unities us. In this era of plural identities, we need civil times and civil spaces more than ever, for these are essential to the democratic processes by which individuals and groups come together to discuss, debate, and negotiate the past and, through this process, define the future" (Gillis 1994, s.20).

Der findes i dag ikke nogen enighed om, hvilke erindringspolitiske udfordringer en humanistisk historieformidling skal tage op. Tværtimod er det et af de afgørende stridsspørgsmål. Men det står klart, at forskning i historieformidling ikke kun kan være et spørgsmål om at se på det der formidles, den der formidler, den der formidles til, og hvordan der formidles. Det må også være et spørgsmål om at klarlægge den erindringspolitik, der ligger til grund for en bestemt historieformidling. Forskningen må følgelig interessere sig for de foreliggende erindringsfællesskaber og deres socio-kulturelle rammebetingelser.

Erindringspolitik vil altid være mere end en fortidspolitik. Når man skal indkredse og afklare, hvad der skal søges bevaret i erindringen, og hvad der lige så godt kan gå i glemmebogen, er det nødvendigt at medtænke, hvad fortidsfortolkningerne skal gøre godt for - og det vil sige deres brugsværdi i nutiden og fremtiden.

Litteratur

- Assmann, Aleida (udg.) (1991): *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*.
- Assmann, Jan (udg.) (1988): *Kultur und Gedächtnis*.
- Bergmann, Klaus (1984): *Gedenkhistorie und historische Vernunft*, i *Forum Locum*, bd. 3, hf. 3, s.17-23.
- Bergmann, Klaus (1996): *Gedenktage, Gedenkjahre und historische Vernunft*, i *Geschichte lernen*, hf. 49, s. 11-18.
- Bosworth, Richard (1993): *Explaining Auschwitz and Hiroshima. History Writing and the Second World War 1945-1990*.
- Burke, Peter (1989): *History as Social Memory*, i Thomas Butler (udg.), *Memory. History, Culture and the Mind*, s.97-113.
- Carthcart, Rex (1988): *Ireland and 'King Billy'*. Usage and Abuse, i *History Today*, juli, 1988, s.41-45.
- Chase, Malcolm (1990): *From Millennium to Anniversary: the Concept of Jubilee in late 18th and 19th Century England*, i *Past & Present*, nr. 129, 1990, s. 132-47.
- Colley, Linda (1984): *The Apotheosis of George III: Loyalty, Royalty and the British Nation 1760-1820*, i *Past & Present*, nr. 102, s. 94-129.
- Hobsbawm, Eric (udg.) (1983): *The Invention of Tradition*.
- Howard, Anthony (1989): *A celebration of indifference*, i *The Independent*, d. 3.6.1989, s.17.
- Hutton, Patrick H. (1993): *History as an Art of Memory*.
- Gedenktage* (1996): (= *Geschichte lernen*, nr. 49).
- Gillis, John (1992): *Remembering Memory: A Challenge for Public Historians in a Post-National Era*, i: *The Public Historian*, bd. 14, nr. 4, s.83-93.
- Gillis, John (udg.) (1994): *Commemorations. The Politics of National Identity*.
- Gillis, John (1996): *Anmeldelse af History as an Art of Memory*, i *Journal of Modern History*, bd. 68, s.427-29.
- Hartmann, Geoffrey (1989): *History and Judgment. The Case of Paul de Man*, i *History and Memory*, bd. 1, nr. 1, s.55-84.
- Hartwig, Wolfgang (1990): *Die Sehnsucht nach Größe. Über das intensive Bedürfnis, historische Jahrestage zu feiern*, i ds., *Geschichtskultur und Wissenschaft*.
- Inszenierte Erinnerung* (1990): (= *Journal Geschichte*, nr. 5-90)
- Jensen, Bernard Eric (1988a): *Stavnsbåndsjubilæer som politisk teater*, i *Den jyske Historiker*, nr. 45, s.23-57.
- Jensen, Bernard Eric (1988b): *Hvad stavnsbåndsjubilæer er blevet brugt til*, i *Historie & Samtid*, nr. 1, s.20-26.
- Jensen, Bernard Eric (1995): *Folk og fag*, i *Den jyske Historiker*, ekstranr., s. 7-18.
- Johnston, William M. (1991): *Celebrations. The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today*.
- Making the Bicentenary* (1988): (= *Australian Historical Studies*, bd. 23).
- Niethammer, Lutz (1989): *Afterthoughts on Posthistoire*, i *History and Memory*, bd. 1. nr. 1, s. 27-53.
- Niethammer, Lutz (1993): *Die postmoderne Herausforderung. Geschichte als*

Humanistisk historieformidling

- i komparativ belysning

En projektbeskrivelse

- Gedächtnis im Zeitalter der Wissenschaft, i W. Küttler (udg.), Grundlagen und Methoden der Historiographiegeschichte, (= Geschichtsdiskurs, bd. 1).
- Nora, Pierre (1984): Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux, i La République, (= Les lieux de mémoire, bd.1), s. xv-xlii.
- Nora, Pierre (1992): L'ère de la commémoration, i Les France, (= Les lieux de mémoire, bd. 3), s. 977-1012.
- Pellens, Karl (udg.) (1992): Historische Gedenkjahre im politischen Bewusstsein. Identitätskritik und Identitätsbildung in Öffentlichkeit und Unterricht.
- Reichel, Peter (1995): Politik mit der Erinnerung. Gedächtnisorte im Streit um die nationalsozialistische Vergangenheit.
- Samuel, Raphael (1991): Reading the Signs, i History Workshop Journal, nr. 32, s. 88-109.
- Samuel, Raphael (1994): Past and Present in Contemporary Culture, (= Theatres of Memory, bd. 1).
- Schiller, Dieter (1993a): Die inszenierte Erinnerung. Politische Gedenktage im öffentlich-rechtlichen Fernsehen der Bundesrepublik Deutschland zwischen Medienereignis und Skandal.
- Schiller, Dieter (1993b): Politische Gedenktage in Deutschland. Zur Verhältnis von öffentlicher Erinnerung und politischer Kultur, i Aus Politik und Zeitgeschichte d. 18.6.1993, (= nr. 25/93).
- Schneider, Herbert (1992): Demokratische Festkultur - Betrachtungen zum Verhältnis von Bürgerschaft und Feier, i Pellens (1992), s.20-40.
- Simon, Roger I. (1993): Forms of Insurgency in Popular Memories: the Columbus Quincentenary and the Pedagogy of Counter-Commemoration, i Cultural Studies, bd. 7, nr. 1, s.73-88.
- Sørensen, Nils Arne (1994): Den store begivenhed. 2. verdenskrig som fortid og nutid, i Den jyske Historiker, nr. 68, s.111-124.
- Sørensen, Nils Arne (1995): En traditions etablering og forfald. Befrielsen fejret 1946-1985, i Den jyske Historiker, nr. 71, s.113-123.
- Voigt, Rüdiger (udg.) (1989): Politik der Symbole, Symbole der Politik.
- Warring, Anette (1993): En fest for demokrati og folkefællesskab - om 40-års jubilæet for Danmarks befrielse, i C. Ladegaard (udg.), Når medierne spinder historiens tråd, s.39-63.
- Wood, Nancy (1994): Memory's Remains: *Les lieux de mémoire*, i History and Memory, bd. 6, nr. 1, s.123-49.
- Young, James E. (1993): The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning. 1988 i 1988. Traditionen utro (1988), (= Den jyske Historiker, nr. 45).

Erindringens og glemslens politik

*Bernard Eric Jensen,
Carsten Tage Nielsen &
Torben Weinreich (red.)*

[1996]

Roskilde Universitetsforlag